

U mraku su svi jednaki. Bilo bi dobro da sada kaže nečije ime, da podseti ljude na to da je sve ovo što se dešava van njihove svakidašnjice. Novo je zato što se čovek preispituje i otkriva drugo lice. Zato, malo više hrabrosti da bi se savladao pri iznenađenju. Gleda, međutim, ljudi se teško raspoznaju u mraku. Da li je to Zlatka sasvim levo ili mu se samo pričinjava.

»Zlatka«, viče, »Zlatka, jesi li ti to?« I ne čeka da čuje odgovor: »Prokleće nas komšiluk što si tu! Majka ti umire, a ti pokušavaš da se svetiš za stvar koja nikome nije jasna.«

Glas joj je umoran i uzrujan: »Krv se krvlju plaća. Nema drugog koji bi osvetio čika Milka«. Opet taj suvi, oštri glas.

Lozo će zaista pasti: šta je ovo što se događa sa njim i sa ljudima? A nema, tako reći, ni pola sata kako je video učiteljicu pored ograde. Ne razmišlja: »Marš kući, kurvino kopile, da te ne vidim više ovde!«

Zaista ne zna šta je ovo što se događa sa njim i sa ljudima.

Zlatka: »Čerka sam ti a ne kopile!«

Neko kao da se nasmejava. Ili počinje da mu se pričinjava svašta. Nešto puca u Lazi:

»Niko od nas nije sudija i niko ne može da sudi o tuđem delu. Uvek se to završava nepravedno. U novo prokletstvo, u nepotrebnu kaznu. Zato: da pričekamo one iz grada. Ima sud, ima vlasti, pa neka oni presude, odluče.«

Nečiji glas, odmah do Zlatke: »Iako je to naša stvar?«

Lazo: »Kako naša, zašto naša?«

Opet ona: »Zato što je ubijen naš čovek!«

Kiša ga šiba po licu kao da hoće da ga uništi, da ga pomeri sa mesta, da ga zakopa. Ne vidi ljude od ove snažne reke hladnih i oštrih kapi koje ga gađaju kao neprijatelj. Ljut je na samog sebe što ne može da ih prepozna, a sa njima je odrastao i pred njim su odrasli. Šta se dogodilo za ovih tridesetak minuta.

»Ubijen je čovek, tačno, ali žena ga ubila. To je njihova stvar, a ne naša. Mi nismo ni sudije, niti izvršioc. To je jasno. Ne smemo ni biti, jer niko ne zna čovekovu istinu. Ljudi, ipak, to je najvažnije.«

Samo da bi uzeo vazduha:

»Nemamo pravo nepoznati da otkrivamo tajne koje nisu naše i koje nas se ne tiču. Pustite to bogu i sudijama.«

Čini mu se da dobro govori. Izrekao je to kao beogradski pekar, koji je prevrtao na leđa pedesetak i više gospoda, odmah desno, u maloj sobici do pekare, gde se odmarao između dve ture hleba i bureka. Očekuje da njegove reči deluju. Ljudi pred njim — ništa. Gledaju kako se Lazo sasvim oslobodio i sada kao da vrebna na vratima. Zver. Mali, a zver. Neki su umorni, neki se dvoume. Ne vodi nikud sve ovo. Kao da je neko rekao ovo. Lazo se naginje da još jednom čuje te umirujuće reči. Ništa. Samo disanje ljudi i kiša. Poslednji njegov napor:

»Što god da uradimo sutra treba da se odgovara. Ko ima smelosti da ostavi decu samu. Ko?«

Zna Lazo: ljudi su kukavice. Teško se odlučuju da učine nešto što bi ugrozilo njihov mir, njihovu svakidašnjicu: igranje karata po kafanama, sitne brige oko letine, retke avanture sa ženama iz grada i druge neke stvari. Sada stoje pred njim i dvoume se. A određi će se, sigurno će se odreći namere. Takvi su: predaju se krvi i njenom šaputanju dok im ona vri i dok nešto gori u njima. Zatim se, naglo hlade. Kao sada, kao juče, kao sutra.

Njišu se ljudi pred njim. Čekaju da to neko prvi učini: kako je ta namera bila ludost. Pokušavaju da u mraku prikriju strah, njihovu nesreću da bi do kraja ostali hrabri. Uplašeni su od onoga što su hteli da učine. Učiteljica! Ona je godinama bila sa njima, srasla sa njima, došla iz grada da živi u njihovom selu, došla radi Milka. Verovatno se nešto krupno desilo između njih, u njoj, pošto je tako digla ruku na njega. Neko se izdvaja iz grupe. Lazo više nagađa nego što vidi: Zlatka. Kada bi sve ovo jednom moglo da se svrši, kada bi mogao da legne pored prozora i da sluša kako kiša sitno dobuje po staklu. Sve se izmenilo za nešto više od pola časa. Ne zna kako mu je žena, da li se osvestila ili se desilo najgore sa njom. Neko dete je zaplakalo u grupi. Najzad, ljudski glas koji budi nade i vraća poverenje. Lanac senki se kidna, barem tako mu se čini, tako mu se pričinjava ispod ovog vlažnog perja, a napetost kao da napušta i njega i druge. Vraća se onaj koji je otrčao da javi u grad. Čuju njegove korake kako odjekuju u noći po blatu i svi se raduju njegovom dolasku. A on izdaleka: »Javio sam miliciji. Odmah će doći. Krenuli su.« Stiže zadihan i zadovoljan. Zastaje i srećan misli da je završio veliki posao.

(Odlomak iz romana)
Preveo sa makedonskog
TOMISLAV STOJANOVIĆ

sava babiĆ

O ROMANU JOVANA PAVLOVSKOG

Roman Jovana Pavlovskog *Toa Radivoce vo koe padjam dlaboko* (Skopje, 1972) nalazi se na samoj ivici provalije: toliko je životan da se ne zna kad prestaje pravi život a počinje književna fikcija. O delu bi se ponajpre moglo raspravljati, s puno opravdanja, tražeći neuhvatljivu granicu da li je pred nama ostvarenje romansijera ili publiciste. Samo delo nudi dovoljno materijala i za jednu i za drugu tezu. Istovremeno, to bi mogla da bude i glavna zamerka romanu: spоровi tek mogu da nastaju. Ali kod dobrih i neobičnih dela nedoumica uvek ima napretek.

Pavlovski je romansijer, pisac sasvim određenog, definisanog pogleda na svet oko sebe. On je materiju svoga romana zahvatio iz svakodnevnih fakata i izdigao ih na nivo umetničke verodostojnosti. Sam odbir govori dovoljno o stavu pisca. Istinolnost je ostvarena kombinovanjem različitih vidova realnosti. Pavlovski iznenađuje hrabrošću što uvodi u roman sve same likove s kojima se svakodnevno susrećemo, samo što oni za pisca nisu bleđi, ne liče jedni na druge, čak su nesvodivi na tipove, mada su i reprezentanti mogućih situacija. Pavlovski je dovoljno lukav majstor: pisac nije sveznalica, ne zna sve o svojim junacima, kao da i njega samog mogu iznenaditi njihovi postupci. Rezultat takvog stava jeste: iako je pažnja bila usmerena na ispitivanje pojedinih događaja i likova koji su akteri u njima, zagonetke i dalje ostaju. Ličnosti skreću na sebe pažnju više svojom tinjajućom izuzetnošću, akumuliranjem ožiljaka, nesposobnošću da aktivnije žive i za sebe i za svoju sredinu. Većina ličnosti pripada skoro istom tipu ljudi, ponekad nam se čini da su to samo varijante jedne iste ličnosti koja se nalazi u različitim situacijama, različitim rodovima i različitim godinama. Otuda i utisak da smo čitali mnogo obimniju knjigu nego što je ovaj roman Jovana Pavlovskog od stotinak stranica.

O toj isprepletenosti skoro slučajno sukobljenih sudbina dovoljno govore i podaci o ličnostima romana. Milko Botkovski je borac, politički i društveni radnik koji polako pada, više zbog drugih nego zbog sebe i svojih sposobnosti, sve dok ga ne ubije njegova druga žena Zdravka. Zdravka je skojevka, učiteljica, posle i ubica koja ni sama ne može da razume svoj čin. Istražni sudija i njegova studentska veza sa Zagrepčankom, koja traje, nastavlja se besmisleno kao krik, kao mogućnost bekstva, kao potreba da se konačno ne pomiri sa svojom okolinom, sve do ovog slučaja, kad će se ta veza, verovatno, konačno prekinuti. Zdravkina sestra Mara je religiozna, ali ni njoj ne ostaje ništa drugo do neshvatanje onoga što se zbilo. Čudan odnos seljaka suseda Laza, koji ma koliko da ima u sebi nešto definisano i lukavo, do kraja neodgonetnuto, ipak je dovoljno naznačen da je ljudski razumljiv, čak prislan. Prva žena Milkova, seljanka, njen sin sa snahom, predstavlja novi, autonomni svet u kojem vladaju stroži zakoni, dramatika zategnuta do prskanja, a sve maloreko, jedva koja direktna reč da se izusti. Pa Kuzeski, novinar lokalnog lista, koji sve ličnosti zna, poznaje međusobne odnose, ravnodušno i bespomoćno prihvata stvari kao da je već oguglao na sve vrste ljudi i na ono što im se može dogoditi.

Sve što se otkrije po klasičnoj šemi istražnog sudije povodom jednog ubistva, sve je to premlao: čovek je isuviše komplikovan da bi se nejakim sredstvima književne reči do kraja objasnila složenost sveta. Ličnosti se prepliću i mimoilaze. Pokušavaju da žive svoj autonoman život, a ne mogu. Pisac ne može da reši do kraja život. Ličnosti su nesvodive na obrasce definitivne i potpune jasnosti. Jedan čovek samo pomaže drugom čoveku da bi mu pokazao složenost sveta. Nova ličnost svojom pojavom, delovanjem u romanu, dopunjuje realističnost sveta, ali ne rešava probleme sveta: rešenja ipak ostaju prepuštena svakom čitaocu. Sve se mora rešiti lično, drugi umesto nas ne mogu doneti presudu. Pisac je jedino postavio dovoljno primamljive premise za početak takvog razmišljanja. Naravno: o životu!

Ima još jedna veoma značajna strana romana na koju valja skrenuti pažnju. Ma koliko da su likovi u romanu fragmentarni, namerno takvi, postoji izuzetan element koji ih sve okuplja i povezuje na veoma jednostavan i efikasan način. Od prvih stranica romana kiša pljušti takvom silinom da se pretvara u jedan od dejstvjućih likova romana. Možda najvažniji. Nije to ona kiša iz tzv. opisa prirode koji tek treba da naznače nešto što će se zbiti među ljudima. Kiša ovde nije rekvizit. Ona je akter. Čitalac je sve vreme oseda svojim čulima. Ima nečeg iskonskog u njenom pljuštanju. Čak i nije uvek ista, iako neprekidno pljušti. U jednoj velikoj metafori podseća na biblijska vremena: bogovi plaču zbog onoga što večito lebdi nad ljudima, čak i onda kad su ljudi sami zakoračali da stvaraju svet i uzeli u svoje ruke božansku moć pa prekrajaju na svoj način ovaj guravi svet.

Pavlovski je, dakle, napisao dobar roman. Blizak temom i feljtonističkim pristupom, roman bi mogao izazvati različita tumačenja, čak i lične sporove, uzalud se romansijer ogradio beleškom da su svi likovi izmišljeni. Ma koliko bio zanimljiv, taj međuprostor od dela do čitaoca nemoguće je ispuniti predviđanjima. Dobro umetničko delo ima svoj dalji život nezavisan od svoga stvoritelja.